

Шифр: «Айстри»

ОЛЕКСАНДР ОЛЕСЬ В ЕМІГРАЦІЇ (1919-1944)

(до 140-річчя від дня народження поета)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ 1 ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ	5
Розділ 2 КОРОТКИЙ ЖИТТЄПИС ПОЕТА ДОЕМІГРАНТСЬКОГО ПЕРІОДУ	8
Розділ 3 НА ДИПЛОМАТИЧНІЙ НИВІ	10
Розділ 4 У СПРАВІ СТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ВІЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ У ПРАЗІ	12
Розділ 5 50-ЛІТНІЙ ЮВІЛЕЙ ПОЕТА: ЗДОЛАННЯ ПЕРЕШКОД	15
Розділ 6 ПОЛІТИЧНА САТИРА О.ОЛЕСЯ	19
ВИСНОВКИ	21
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	22
ДОДАТКИ	28

ВСТУП

Актуальність роботи. Олександр Олесь – знакова постать в українській культурі першої половини ХХ ст. Його поезія справила великий вплив на творчість багатьох вітчизняних авторів красного письменства. Незаперечним був авторитет поета серед мистецької еліти української еміграції міжвоєнного періоду. Проте через вимушену еміграцію його життєвий і творчий шлях за межами Батьківщини тривалий час залишався маловідомим і недостатньо дослідженим. Інформація про нього, що наводилася радянськими дослідниками довоєнного періоду часто була тенденційною та упередженою. Тому вивчення життя поета періоду еміграції є актуальним, оскільки дає змогу відкрити незнані сторінки його біографії.

Досліджувана робота набуває актуальності ще й у зв'язку із прикритим інцидентом, що стався у січні 2017 р. на Ольшанському кладовищі у Празі – ексгумацією тіла поета, оскільки вкотре привертає увагу дослідників до постаті українського лірика і громадського діяча еміграції.

Об'єктом дослідження є постать відомого українського поета О.Олеся періоду еміграції (1919-1944 рр.).

Предметом роботи є життя, громадська діяльність та творчість поета в еміграції (1919-1944 рр.).

Хронологічні рамки дослідження обмежені 1919-1944 р., тобто емігрантським періодом життя О.Олеся.

Метою роботи є не широке висвітлення біографії поета та його творчих пошуків, оскільки про це вже написано багато, а введення до наукового обігу невідомих даних з емігрантського життя О.Олеся та характеристика маловідомих фактів громадської діяльності Олександра Івановича, яка мала важливий вплив на життя української еміграції. Саме тому **завданнями** роботи є:

- аналіз наявної літератури та джерельної бази життєвого шляху та творчості О.Олеся в еміграції;

- з'ясування основних віх життя та творчості поета в еміграції;
- визначення особливостей еміграційного періоду життя О.Олеся;
- наведення невідомих сторінок біографії поета.

Автор не претендує на ґрунтовне розкриття теми, оскільки вона є багатоаспектною і недостатньо вивченою, а намагається розкрити лише окремі її сторінки.

При написанні роботи автором використані такі **методологічні засади (принципи)**, як наукова об'єктивність, системність та історизм. Для вирішення наукової проблеми застосовувалися загальнонаукові (аналіз, синтез), загальноісторичні (історико-порівняльний, історико-системний) та джерелознавчі (критики, евристичний) методи дослідження. Це дало можливість у хронологічній послідовності розглянути основні віхи життя та діяльності поета в еміграції, з'ясувати роль О.Олеся у заснуванні першої української вищої школи за кордоном, розкрити політичні аспекти його творчості – сатиричні фейлетони на сторінках емігрантської преси.

Публікації. За темою конкурсної роботи опубліковані одні тези.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше вводяться у науковий обіг раніше невідомі архівні матеріали про окремі сторони життя О.Олеся в еміграції, акцентується увага на маловідомих сторінках життя та творчості поета за межами Батьківщини.

Структура роботи зумовлена метою і завданнями дослідження. Робота складається із вступу, шести розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури та додатків. Загальний обсяг роботи – 30 сторінок. З них список використаних джерел та літератури складає 4 сторінки, додатки – 3 сторінки.

Ключові слова: еміграція, Олександр Олесь, Український вільний університет, фейлетон, Чехословаччина.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

Життєвий шлях і творчість Олександра Олеся стала об'єктом дослідження істориків та літературознавців вже одразу після виїзду поета за кордон. У 20-ті роки ХХ ст. в радянській Україні, коли духовне життя було ще більш-менш ліберальним, творчість поета привертала увагу дослідників і літераторів. Публікувалися навіть твори великого українського лірика. Проте його виїзд за межі Батьківщини пояснювався переважно збігом обставин, а не негативним ставленням Олеся до радянської влади чи більшовиків[26, 57, 64, 69, 70, 79, 81,].

На початку 1930-х рр. ім'я поета майже зникає зі сторінок радянських літературознавчих часописів і підручників з літератури, а якщо і згадується, то лише у зв'язку з його творчими пошуками 1917 р. Навпаки, серед української еміграції було чимало людей, які присвятили свої праці поезії Олександра Івановича [24, 28, 29, 36, 49, 63].

Багато праць щодо літературної творчості поета публікувалося у часописах Західної України й емігрантських виданнях, особливо у зв'язку з ювілеями О. Олеся [3, 38, 48]. Лише деякі з них містили дещо саркастичні оцінки окремих сторін його творчості[62].

Повернення творчого доробку видатного лірика до УРСР відбулося період хрущовської «відлиги». Це сталося завдяки Максиму Рильському, який наприкінці 1950-х рр. вперше у післявоєнний радянський період подав об'єктивну оцінку творчості поета [1, 45, 60-61].

Дослідження біографії і творчості Олеся продовжувалися і в наступні два десятиліття. Завдяки дослідженням журналіста із Сум Г.Петрова було остаточно доведено справжнє місце народження Олександра Івановича[55]. Об'єктивну оцінку творчості лірика дав В.Яременко [82]. Але ці та інші

роботи стосувалися більше дореволюційного періоду життя поета і майже не згадували його творчий доробок в еміграції [2, 27, 30].

Особливо посилився інтерес до постаті О. Олеся в період «перебудови» [25, 41, 59]. Публікуються його твори [52], монографії про нього [43], збірники наукових праць [51], брошури [56, 83], присвячені його поезії. Після здобуття Україною незалежності було захищено декілька дисертаційних досліджень щодо різних сторін поезії великого лірика [53, 65, 67-68]. Особливий інтерес щодо досліджуваної нами теми представляє дисертаційна робота співробітниці Інституту літератури ім. Т.Шевченка Наталії Лисенко, яка дослідила еміграційний архів Олександра Олеся, виявила великий масив документів, листів поета до відомих українських діячів В.Винниченка, М.Грушевського, М.Терлецького, П.Христюка і листів від поета до В.Короліва-Старшого, М.Шаповала, Д.Дорошенка, М.Галагана, П.Зайцева, М.Вороного та інших [32].

До 130-літнього ювілею поета на його малій батьківщині побачила світ книга «Я ще вернусь... Олександр Олесь і Білопільщина», яка містить не тільки біографічний нарис, але і листування поета із своїми земляками-емігрантами П.Зайцевим, І.Мірним, В.Филоновичем та іншими [80]. Чимало інформації про різні сторони творчості поета подано на сторінках науково-публіцистичних і літературних журналів [33-35].

Не полишали студій щодо творчості знаного поета і дослідники української діаспори [31, 39, 42, 66].

Джерельну базу дослідження складають, по перше, мемуари тих людей, які знали і безпосередньо спілкувалися з поетом в еміграції [23, 58], по-друге, друковані джерела, в яких йдеться про окремі сторони емігрантського життя поета, зокрема, про перебування О.Олеся на посаді співробітника Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині [37] по-третє, архівні документи, зокрема Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України. Це документи Українського вільного університету (Ф.3859), Українського республікансько-демократичного клубу (УРДК) у

Празі (Ф.4376), що свідчать про співпрацю О.Олеся з цією організацією та участь УРДК у відзначенні 50-річного ювілею поета. Нарешті, документи Відділу рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т.Шевченка НАН України про емігрантське життя поета. Чимало інформації про політичну сатиру О.Олеся містить емігрантська преса, зокрема паризький тижневик «Тризуб».

Отже, незважаючи на велику кількість праць українських дослідників життя та творчості Олександра Олеся, окремі сторінки його емігрантського періоду і сьогодні залишаються невідомими. Джерельна база є різноманітною, достатньою і репрезентативною.

РОЗДІЛ 2

КОРОТКИЙ ЖИТТЄПИС ПОЕТА

ДОЕМІГРАНТСЬКОГО ПЕРІОДУ

Олександр Олесь (Олександр Іванович Кандиба) народився 23 листопада (5 грудня за новим стилем) 1878 р. у містечку Білопіль, нині районний центр Сумської області в сім'ї чумака[56, с. 17-18]. Там же закінчив початкову школу і двокласне училище. На п'ятнадцятому році життя Олесь поступив до хліборобської школи у Дергачах, що під Харковом. Дядько платив за його навчання в школі і цим дуже допоміг родині.

Закінчивши середню освіту, Олесь став вільним слухачем сільськогосподарського відділу Київського політехнічного інституту, але з 1903 р. – студентом Харківського ветеринарного інституту, який закінчив 1908 р. Будучи молодим студентом, Олесь побував на відкритті пам'ятника Івану Котляревському 1903 р. в Полтаві. Цей захід фактично став маніфестацією української визвольної ідеї[82, с. 7]. Там відчув силу українського національно-визвольного руху, бо на свято з'їхалося багато відомих людей, серед яких були Л.Українка, О.Пчілка, М.Коцюбинський, М.Лисенко, Б.Грінченко, М.Старицький та інші. Приїхали делегати з Галичини та Буковини. З деякими з них він зустрінесться вже в еміграції.

У 1903 р. у Слов'янську Олесь познайомився із своєю майбутньою дружиною Вірою Антонівною Сवादковською. Згодом вони побралися в Петербурзі[31, с. 22-23]. Відтоді поет почав підписувати свої твори псевдонімом Олесь. Олександр Іванович хотів продовжити навчання в Петербурзькій військово-медичній академії, але народження сина Олега і брак грошей змусили його відмовитись від цього наміру. Кандиби прожили в Петербурзі кілька років.

Після закінчення інституту Олесь мріяв дістати роботу в Києві, куди згодом і переїхав. Охоче відвідував єдину національну установу –

Український клуб. Та й не дивно: щовечора там сходились поважні українські діячі і молодь. У 1914 р. він переїздить до Пущі-Водиці, але щодня їздить до Києва на службу, а за деякий час знаходить роботу в Пущі.

Напередодні Першої світової війни О.Олесь відвідав Галичину, де зустрівся із М. Коцюбинським та І.Франком, під час війни як ветеринарний лікар перебував при військових частинах російської армії у Східній Галичині та на Буковині. Згодом повернувся до Києва. Спочатку революційні події 1917 р. сприйняв прихильно, але трагедія, безпосереднім свідком якої став поет, коли від пострілу гармати наступаючої армії більшовиків на чолі з Муравйовим загинув його приятель піаніст і композитор К. Хороманський безпосередньо в домі Олександра Івановича, змусила його подивитися на революцію дещо по-іншому. Він переглядає свої соціалістичні погляди. На це вплинули також і розстріл Г.Чупринки, репресії проти української інтелігенції, русифікаторська політика більшовиків. Олесь свідомо включився в процес відновлення української державності, про що свідчать його патріотичні вірші, робота в редакціях газет «Відродження», «Трибуна», співпраця з «Літературно-науковим вісником»[43, с. 28].

РОЗДІЛ 3

НА ДИПЛОМАТИЧНІЙ НИВІ

На початку 1919 р., коли розгорталася друга українсько-радянська війна й Олесь служив дивізійним ветеринарним лікарем Корпусу українських січових стрільців[19, арк. 1],Олександр Іванович був призначений на посаду аташе Надзвичайної дипломатичної місії Української Народної Республіки (НДМ УНР) в Угорщині. Урядовцем місії він був недовго – з 23 лютого до 1 квітня. Фактично ж перебував у Будапешті менший період часу. 21 березня, коли в Угорщині було проголошено диктатуру пролетаріату, він виїхав до Відня у 4-денну відпустку і вже не повернувся до Будапешта.

Короткий час перебування на дипломатичній роботі був відзначений місцевою інтелігенцією позитивно. Доручення тодішнього голови місії Миколи Галагана налагодити стосунки з літературно-мистецькими колами Угорщини та ознайомити місцеву громадськість з українськими справами Олесь виконав блискуче. «О.Олесь, – писав Галаган, – здається, вже в самий день свого приїзду до Будапешта знайшов дорогу до тих кол і вже того самого вечора вступив із своїми мадярськими товаришами в найтісніші зносини, які, оскільки собі пригадую, перманентно тривали дві доби. Я затрудняюсь сказати, яких результатів досяг би наш поет, коли б його перебування в Будапешті та виконання функцій аташе нашої місії тривало довше, ніж це було в дійсності. Пізніше мені особисто довелося пересвідчитись в тому, що навіть кількадечне перебування Олеся в Будапешті лишило по собі пам'ять серед мадярських літераторів та журналістів: після від'їзду О.Олеся де-хто з них приходив до нашої місії розпитуватись про нашого поета-аташе та при тому висловлювали жаль, що не можуть продовжити з ним зустрічей і приємних розмов»[22, с. 85].

Міністр закордонних справ УНР В.Темницький особисто цікавився причиною звільнення Олеся та влаштуванням його на аналогічну посаду в

НДМ УНР у Відні. Він зобов'язав віденську місію виплатити звільненому поетові-аташе 3-місячну пенсію (до 1 липня 1919 р.). У Відні Олесь жив з 1919 по 1923 рр. Він був ініціатором створення Союзу українських журналістів і письменників (СУЖіП). Головою Союзу був В.Кушнір, його заступником – О.Олесь. У 1922 р. організація нараховувала 68 членів. У 1923 р. Союз очолив О.Олесь.

Діяльність цієї організації полягала у влаштуванні літературних сходин (зустрічей) та виступів громадського характеру. Союз допоміг матеріально багатьом українським письменникам і журналістам на еміграції, опікувався справою налагодження культурного життя українців у Відні. Для емігрантів влаштовувалися різноманітні курси й академічні виклади. Представники СУЖіП брали участь у міжнародних фахових форумах. У 1920 р. Олесь був делегатом Союзу на Конгресі преси та Конгресі вільної думки у Празі[40, с. 64-66]. У Відні поет почав видавати журнали «На переломі» та «Сміх»[58, с. 31-32], був членом Комітету допомоги голодуючим в Україні, здійснював закупівлю ліків і медичних інструментів для Головного ветеринарного управління Армії УНР.

Отже, 1919 р. став переломним в житті Олександра Олеся. Саме тоді він виїхав за кордон у складі НДМ УНР в Угорщині. Згодом опинився у Відні. Нетривалий час дипломатичної роботи на посаді аташе відзначений певними здобутками у справі налагодження зв'язку з угорською культурною елітою. Брав участь у створенні та розвитку Союзу українських журналістів і письменників у Відні, який відіграв позитивну роль у суспільно-політичному і культурному житті української еміграції.

РОЗДІЛ 4

У СПРАВІ СТВОРЕННЯ

УКРАЇНСЬКОГО ВІЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ У ПРАЗІ

Внаслідок поразки Української революції 1917-1921 рр. сотні тисяч українців залишили Батьківщину. Серед емігрантів були представники політичної, наукової, культурної еліти, студенти та учні середніх закладів, вояки армії УНР. Постало питання про необхідність заснування вищого навчального закладу за кордоном.

Важливу роль у вирішенні цієї проблеми відіграли окремі громадські організації й особи. Гідне місце серед них займає О. Олесь. Влітку 1919 р. на засіданнях Українського наукового товариства у Відні за участю І.Горбачевського, С.Дністрянського та інших вперше було висловлено думку про впорядкування наукового й освітнього життя емігрантів. Пропонувалося заснувати Український культурний інститут у Празі або Відні. Автори ідеї звернулися до уряду УНР з проханням виділити кошти на потреби інституту. Але через фінансову скруту ця ідея не була реалізована.

У другій половині 1920 р. у Відні заходами Союзу українських журналістів і письменників, Товариства прихильників освіти, Українського соціологічного інституту на чолі із М.Грушевським були влаштовані курси з історії, літературознавства, права та мистецтвознавства для молоді[20, с. 182]. На початку 1921 р. на їх базі почалося створення Українського вільного університету (УВУ). 17 січня 1921 р. урочисте відкриття УВУ відбулося у віденському будинку інженерів та архітекторів. Заняття розпочалися 24 січня і проходили за сприяння місцевої влади у приміщеннях міських шкіл. У першому семестрі на філософському факультеті та факультеті права і суспільних наук працювало 12 професорів і 3 доценти, які прочитали 315 лекцій, навчалось 90 студентів[44, с. 206].

Необхідні для функціонування УВУ кошти надав його засновник – Союз українських журналістів і письменників. За порукою Олександра Олеся, який дав у заставу наклад своєї книжки, університет отримав позичку на суму 150 тис. австрійських крон[17, арк. 1]. Олександр Іванович був також одним із авторів Відозви до українського громадянства від 10 лютого 1921 р., в якій пропонувалося вносити грошові пожертви на УВУ. Але через фінансові й організаційні труднощі Український вільний університет у Відні так і не перетворився на справжню вищу школу. До того ж, основний центр української еміграції з 1921 р. перемістився до Чехословаччини. Тому Сенат УВУ вирішив перенести університет до Праги.

23 жовтня 1921 р. відбулося урочисте відкриття університету в чеській столиці. На захід запрошували й Олександра Олеся. У листі ректора університету О.Колесси до поета від 15 жовтня 1921 р. зазначалося: «Не потребує Вас впевнювати з якими почуваннями прийняло би і наше і чуже громадянство Вашу появу та привіт, який Ви певно вже маєте в зав'язку готовий десь у кутку Вашого серця»[16, арк. 1; 71, арк. 151]. Проте поет не був присутній на відкритті закладу. Він остаточно переїхав до Чехословаччини через два роки.

Впродовж майже 25-літнього існування в Празі Український вільний університет розгорнув плідну педагогічну та видавничу діяльність, яка була визнана громадськістю західноєвропейських країн. Загальною мовою навчання була українська мова. Заняття відбувалися в аудиторіях Карлового університету.

УВУ мав право надавати звання почесних докторів університету. У 1931 р. таке звання отримав саме Олександр Олесь[18, арк. 1]. Це було визнання заслуг відомого поета перед УВУ. Крім того, предметом наукових досліджень і дипломних праць студентів була поезія Олександра Олеся. Наприклад, таку роботу написав студент з Ужгорода М.Небесник[72, арк. 1-21; 80, с. 76-90], а на початку 1940-х рр. майбутньому вченому-філологу Миколі Неврлому при написанні ним студентської наукової роботи на тему

«Еволюція творчості О.Олеся» консультації надавав сам поет[58, с. 103-106].

Отже, Олександр Олесь відіграв важливу роль у заснуванні Українського вільного університету, що зміцнив авторитет української науки, освіти, культури серед інших європейських народів. Він не тільки морально, своїм авторитетом, але і матеріально підтримав вищу українську школу. Його вклад згодом було відзначено вузом у формі надання звання доктора «honoriscausa» УВУ.

РОЗДІЛ 5

50-ЛІТНІЙ ЮВІЛЕЙ ПОЕТА: ЗДОЛАННЯ ПЕРЕШКОД

У 1923 р. родина Кандибпереїхала до Чехословаччини. Мешкала поблизу Праги у ГорніхЧерношицях. Олександр Іванович часто їздив до столиці приміським потягом. Саме у Чехословаччині поету виповнилося 50 років. Окремі факти, що пов'язані з ювілеєм, і нині є невідомими. Так, у науковій літературі не згадуються перипетії, що супроводжували цю справу.

Одним з організаторів ювілея поета був Український республікансько-демократичний клуб (УРДК) у Празі. Він був створений 21 грудня 1925 р. Очолювали його О. Лотоцький (1925-1928), К. Мацієвич (1928-1931) та М.Славінський (1931-1938)[40, с. 86].

Клуб здійснював культурно-освітню діяльність як для своїх членів, так і широкого загалу української еміграції. По-перше, УРДК влаштовувала академії (урочисті засідання), присвячені національним святкам, відомим подіям чи особам. Серед них – проголошення незалежності УНР (IV Універсал), Акт Злуки УНР і ЗУНР, шевченківськідні (день народження або смерті поета), роковини вбивства Симона Петлюри, 10-річчя перебування українців в еміграції, ювілеї І.Франка, О.Кобилянської, вечори пам'яті М.Грушевського, М.Левицького, Є.Чикаленка, П.Холодного та ін. Між іншим, О. Олесь був членом ювілейного комітету з відзначення 80-річчя від дня народження Т.Масарика[75, арк. 4зв].

По-друге, УРДК влаштовував так звані сходи, на яких виголошувалися доповіді щодо життя еміграції, ситуації в УСРР та світі. Різновидом таких заходів були літературні вечори. Так, на літературних сходинах, що відбулися у 1927 р. в Празі, декламувалися нові твори О.Олеся[73, арк. 171зв].

По-третє, УРДК влаштовував концерти, літературні-музичні вечори, концерти, зустрічі з літераторами і художниками тощо. Реалізацією цих

заходів займалася літературно-артистична комісія. Саме завдяки їй у Клубі виступали Український академічний хор на чолі з П.Щуровською-Россіневич, В.Ємець, М.Левицький, М.Садовський, О.Стефанович, М.Теліга та інші. На такі заходи Клуб запрошував й О. Олесь. Так, уберезні 1928 р. літературно-артистична комісія організувала зустріч з О. Олесем. Тоді поет особисто декламував власні твори[73, арк. 138зв].

По-четверте, Клуб займався працевлаштуванням українських емігрантів, зокрема випускників українських вищих шкіл у ЧСР. Для цього при ньому діяло бюро праці. У 1927-1936 рр. воно допомогло 318 особам, в тому числі 25 надано позики для переїзду в інші країни, 179 – візи, 114 – здобуто посади. Емігранти прямували переважно до Бельгії, Польщі, Румунії, Франції та США. У 1929 р. бюро праці УРДК надало тимчасову візу до Польщі сину поета Олегу Ольжичу[78, арк. 15].

Тому не дивно, що УРДК взявся за організацію 50-літнього ювілею Олександра Олесь. Для реалізації цієї мети наприкінці листопада 1928 р. управа УРДК створила ювілейну комісію, до складу якої увійшли Б.Бутовський, А.Губенко, Є.Маланюк, З.Мірна та П.Феденко. Але при зустрічі з поетом з'ясувалося, що О. Олесь через брак коштів не може публічно відзначити свій ювілей. До того ж, поет не міг заплатити фірмі Шенкера 10 тис. чеських корон за помешкання під склад книжок. Виникла небезпека продажу його книжок на макулатуру. Саме тому 7 грудня 1928 р. управа УРДК ініціювала збір коштів на погашення боргу і піднесення ювілейного дару поету. За допомогою вона звернулася до Міністерства закордонних справ Чехословаччини. Вже 9 грудня було зібрано 821 чеська крона. Найбільшими жертводавцями були А.Лівицький (100 крон), О.Лотоцький, М.Ковальський, К.Мацієвич, В.Прокопович, О.Шульгин, генерал В.Сальський (по 50 крон кожний)[76, арк. 20-20зв].

У січні 1929 р. комісії УРДК вдалося домовитися з фірмою Шенкера про відтермінування сплати боргу О. Олесь. Наступного місяця було зібрано ще 440 чеських крон. На сторінках паризького тижневика «Тризуб» була

опублікована відозва про збір коштів на ювілейний дарунок поету. У березні 1929 р. до цієї справи долучилася низка громадських організацій української еміграції в різних країнах. Відтоді кошти почали надходити від різних українських громад. Влітку того ж року на ювілейний дар поету зібрали 3207 чеських корон [73, арк. 156]. Загальна сума коштів на дар О. Олесю – 4101 чеська корона. Від українців у Франції надійшло 758 крон, Українського високого педагогічного інституту ім. Драгоманова у Празі – 180, Української господарської академії в Подєбрадах – 358, українських емігрантів у Берліні – 800, громадських організацій української еміграції в Румунії – 928 крон та інших [76, арк. 58зв].

29 квітня 1930 р. управа Клубу вирішила влаштувати товариські сходи для вручення Олесю ювілейного даруу червні того ж року. Були запрошені члени УРДК, почесні гості, жертводавці, представники низки громадських і мистецьких організацій. До організації концерту залучили пані Ліндфорс, професора В. Барвінського. У літературній частині передбачався виступ Р. Сімовича або О. Колесси про значення поезії О. Олеса в українській літературі [75, арк. 7зв].

У червні 1930 року святкові заходи відбулися. Олександр Івановичу подарували золотий годинник, золотий ювілейний жетон у національному стилі із золотим ланцюжком, папку з вітальним адресом, удекорований українською вишивкою рушник на суму 2895 корон. Одночасно поету було передано 600 корон на лікування. Решту коштів витратили на організацію вечірки та поштові листівки-запрошення. Крім того, на видання збірки творів поета було виділено ще 294 корони.

Справа з виданням збірки поезій О. Олеса розтягнулася на рік. Управа УРДК хотіла видати на власні кошти невеличку (8-10 сторінок) збірку нових творів поета накладом у 100 примірників. Передбачалося, що кожний примірник О. Олесь підпише власноруч. Переговори щодо гонорару та видання збірки вели члени управи УРДК П. Зленко та К. Мацієвич [76, арк. 59-60]. Врешті-решт, збірка побачила світ у Празі.

Отже, завдяки зусиллям УРДК було ліквідовано борг поета, залучено представників української еміграції з різних країн Європи та Північної Америки до збору коштів на ювілейний дар О. Олесю, видано збірку нових творів знаного лірика.

У травні 1944 р. в Олександра Івановича загострилася хвороба печінки. Його поклали до лікарні, а 22 липня поета не стало. Поховали його Ольшанському кладовищі в Празі 29 липня 1944 р. перепоховали О. Олеся і його дружину 29 січня 2017 р. на Лук'янівському кладовищі у Києві.

РОЗДІЛ 6

ПОЛІТИЧНА САТИРА О.ОЛЕСЯ

О.Олесь ніколи не був партійною людиною. На чужині до жодної з партій не належав, але кожна з них прислухалася до його слова і зважала на його думку. Вдачу поет мав дуже лагідну, але коли помічав у когось негативні сторони, які шкодили громадянству, його сатира часто таврувала цю людину. Варто згадати тут його маленькі книжечки «Перезва» чи «Відлітали орли», щоб переконатись в його обдаруванні сатирика та уявити собі тодішнє емігрантське життя, пізнати багатьох тодішніх діячів з їхніми негативними рисами. Про це свідчать й особисті листи поета до сина Олега[34, с. 61]. Він з повагою ставився до діяльності провідників української еміграції Симона Петлюри й Євгена Коновальця. Трагічна смерть лідера ОУН спонукала поета написати твір «Терновий вінок».

Маловідомою сторінкою біографії О. Олесь є його співпраця з редакцією тижневика «Тризуб». Це був друкований орган Державного Центру Української Народної Республіки (ДЦ УНР) в еміграції, що виходив у 1925-1940 рр. в Парижі. Ініціатор видання – Симон Петлюра. Зареєстрований він був на ім'я Іллі Косенка (адміністратор). Головний редактор – В'ячеслав Костянтинович Прокопович, а в 1940 р. – Олександр Якович Шульгин. У рубриці «Маленький фейлетон» публікувалися сатирично-гумористичні твори Олександра Олесь. Зазвичай вони виходили під псевдонімами Нем-Тудо та В. Валентін (Валентин). Друкувалися також його вірші, присвячені національній трагедії – Голодомору 1932-1933 рр. в Україні[50, с. 13].

В еміграційному архіві О. Олесь, що зберігається у Відділі рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, є чимало листів головного редактора й адміністратора паризького «Тризуба» до поета і в зворотному напрямку. Частина з них була опублікована[21]. Листи датовані 1927-1936 рр. У них піднімалися такі питання: умови

співпраці (коректура, пересилання матеріалів) Олеся з тижневиком та оплати його творів; оцінка редактором і співробітниками тижневика фейлетонів та інших творів поета; робота редакції тижневика; умови життя поета та його близьких; відносини Олеся з видавцями; помилки редакції, які стосувалися публікації творів поета; реакція окремих представників еміграції на фейлетони Олеся та ставлення до неї самого поета; оцінка Олесем діяльності окремих політичних емігрантів; репресії радянської влади проти української інтелігенції та інші.

Широкого розголосу серед еміграції набули його фейлетони про російських емігрантів В.Мякотіна[47, с. 14-15] і В. Шульгіна[46, с. 20-23] та змівнівців[8, с. 15], українських громадсько-політичних діячів М.Шаповала та С.Шелухіна[11, с. 11], українське емігрантське середовище[13, с. 36], емігрантську партійну пресу[4, с. 9], галичан[6, с. 14], життя в радянській Україні[7, с. 20; 9, с. 31; 14, с. 20], Лігу Націй та Верховного комісара у справах біженців Ф. Нансена[10, с. 16; 12, с. 17] та інше.

У листі до В.Прокоповича поет писав про перипетії «Харківського процесу» 1929 р. (щодо Спілки визволення України), поводження на суді «цвіту нашої інтелігенції» («викриття» злочинів колег на суді). Ймовірно, поет не знав про застосування тортур з боку співробітників ДПУ до підсудних[15, арк. 1-13в].

Отже, як із самих фейлетонів, так і листів випливає, що Олександр Олесь критично ставився до діяльності деяких емігрантів та негараздів в емігрантському середовищі. Окремі листи поета засвідчують його життєве кредо, показують складні умови життя в еміграції.

ВИСНОВКИ

Бурхливі події Української революції 1917-1921 рр. призвели до того, що значна частина української політичної, культурної, військової еліти опинилася за межами Батьківщини. Серед них був й поет Олександр Олесь.

У науковій і публіцистичній літературі існує чимало праць про життя і творчий шлях поета. В роботі проаналізовано стан розробки теми, визначено здобутки і прогалини з проблеми. При написанні роботи використано друковані джерела, мемуарну літературу, пресу й архівні матеріали.

Оскільки авторка ставила собі за мету окреслити лише маловідомі і невідомі факти з життя поета, то в роботі стисло подано основні життєві віхи поета до революції 1917 року, охарактеризовано дипломатичну діяльність Олесь на посаді аташе Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині.

У 1919-1923 рр. Олександр Іванович жив у Відні. Брав активну участь у створенні та діяльності Союзу українських журналістів і письменників, сприяв відкриттю в Австрії Українського вільного університету, допомігши організаційно та матеріально.

Після переїзду у 1923 р. до Чехословаччини Олесь брав участь у мистецьких заходах української еміграції. Вперше показана роль Українського республікансько-демократичного клубу в Празі у справі організації 50-літнього ювілею поета. Визначено труднощі, з якими стикнувся клуб при підготовці та реалізації цієї акції, з'ясовано групи української еміграції з різних країн Європи та Америки, які відгукнулися на цю важливу справу всієї емігрантської громади.

Поет відзначився і на ниві політичної сатири. Акцентовано увагу на його прозових і поетичних фейлетонів, в яких без прикрас зображені перипетії емігрантського життя, амбіції окремих представників української політичної еміграції, ставлення до українців з боку російської еміграції та міжнародних інституцій, життя в радянській Україні тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабишкін О. О.Олесь.*Радянське літературознавство*. К., 1958. №1. С.88-105.
2. Бабишкін О.К. О.Олесь.*Українська советська енциклопедія*: У 12 т. К., 1982. Т.7. С.479.
3. Білецький Л. О.Олесь (з нагоди 20-літнього ювілею).*Нова Україна*. Прага, 1923. Ч.12. С.1-9.
4. Валентин В. *Adastra*.*Тризуб*. 1929. Ч.25. С.9.
5. Валентин В. Ах, Ліго Націй, Ліго Націй.*Тризуб*. 1929. Ч.14. С.23.
6. Валентин В. Еней.*Тризуб*. 1929. Ч.16-17. С.14.
7. Валентин В. Журавлі.*Тризуб*. 1929. Ч.44. С.20.
8. Валентин В. В Ставропігії й Нардому.*Тризуб*. 1929. Ч.28. С.15.
9. Валентин В. Зачароване коло.*Тризуб*. 1929. Ч.33-34. С.31.
10. Валентин В. Звіт.*Тризуб*. 1928. Ч.27. С. 16.
11. Валентин В. Знов з есерами погано.*Тризуб*. 1929. Ч.48. С.11.
12. Валентин В. Коли б був Нансен полетів.*Тризуб*. 1929. Ч.27. С.17.
13. Валентин В. Літо.*Тризуб*. 1929. Ч.31-32. С.36.
14. Валентин В. Нова перемога.*Тризуб*. 1929. Ч.44. С.20.
15. Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т.Шевченка НАН України (ВРФіТ). Ф.114. Од. зб.263.
16. ВРФіТ. Ф.114. Од.зб.1070.
17. ВРФіТ. Ф.114. Од.зб.2171.
18. ВРФіТ. Ф.114. Од.зб.2221.
19. ВРФіТ. Ф. 114. Од. зб.2318.
20. Власенко В. Олександр Олесь й Український вільний університет.*Олександр Олесь. Творча спадщина і сучасність*. Зб. наук. праць. Суми, 1999. С.181-186.

21. Власенко В.М. «Переконаний в тому, що правда вище всього» (Олександр Олесь і паризький тижневик «Тризуб»: листування). *Сумський історико-архівний журнал*. 2009. №VI-VII. С.79-98.
22. Галаган М. Дипломатична місія на Угорщині. *Діяльність Надзвичайної Дипломатичної місії УНР в Угорщині: Історія. Спогади. Архівні документи* / Матяш І., Ю. Мушка.К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2005. С.62-170.
23. Галаган Микола. З моїх споминів (1880-ті – 1920 р.) / Передмова: Т.Осташко, В.Соловійова. К.: Темпора, 2005. 656 с.
24. Грушевський М. Поезія Олесья. *Олесь О. Вибір поезій (1903-1923)*. Прага, 1923. С.I-XVI.
25. Жулинський М. О.Олесь. *Літературна Україна*. К., 1988. №48. С.6.
26. Зеров М. Поезія Олесья та спроба її нового трактування. *До джерел: Літературно-критичні статті*. К., 1926. С. 40-47.
27. Історія української літератури: У 8 т. К., 1968. Т.5. С.405-412.
28. Киянин. О.Олесь (1878-1928). *Вольное казачество – Вільне козацтво*. Прага, 1928. 25 декабря.
29. Костюк Г. О.Олесь і підсоветська критика. *Наші дні*. Львів, 1944. Ч.2. С.2-5.
30. Крижанівський С. Належить рідному народові. *Літературна Україна*. К., 1978. 5 грудня. С. 6-7.
31. Лашенко Г. Поетичний шлях поета. *Пороги*. Буенос-Айрес, 1956. Ч.72-75. С.27-35.
32. Лисенко Н.І. Архів О.Олесья еміграційного періоду: Автореф. дис... канд. філол. наук / Н.І.Лисенко; Ін-т літератури ім.Т.Г.Шевченка. К., 2001. 16 с.
33. Лисенко Н. З еміграційного архіву О.Олесья. *Хроніка 2000*. К., 1999. Вип.29-30. С.232-240.
34. Лисенко Н. З епістолярію О.Олесья (еміграційний період). *Слово і час*. К., 2000. №10. С.51-69.
35. Лисенко Н. Поет, учений, борець. *Дивослово*. К., 1998. №8. С.55-62.
36. М[аланюк] Є. Свято О.Олесья. *Веселка*. Каліш, 1923. Ч.11-12. С.51-53.

37. Матяш І., Мушка Ю. Діяльність Надзвичайної Дипломатичної місії УНР в Угорщині: Історія. Спогади. Архівні документи. К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2005. 397 с.
38. Миропільський [Заїкін] В. О.Олесь. З приводу 30-ліття його літературної творчості (1903-1933). *Дзвони*. Львів, 1933. Ч.1. С.24-33.
39. Мушинка М. Олесь зблизька. *Дукля*. Пряшів, 1969. Ч.4. С.64-67.
40. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919-1939 / Матеріали, зібрані С.Наріжним до частини другої. К.: Вид-во імені Олени Теліги, 1999. 272 с.
41. Неврлий М. Журба і радість. Спогад про О.Олеся. *Україна*. К., 1987. №31. С.17-20; №32. С.10-11.
42. Неврлий М. З неопублікованих і цензурою не скалічених віршів Олеся. *Дукля*. Пряшів, 1969. Ч.2. С.56-59.
43. Неврлий М. Олександр Олесь: Життя і творчість / Асоціація українців Словаччини. К.: Дніпро, 1994. 173 с.
44. Неврлий М. УВУ – база незалежної української науки у вільному світі (1921-1945). *Від Наукового товариства ім. Шевченка до Українського вільного університету*. К.-Львів-Пряшів-Мюнхен-Париж-Нью-Йорк-Торонто-Сідней, 1992. С.205-215.
45. Недзвідський А. Поезія О.Олеся. *Література в школі*. К., 1958. №3. С.18-26.
46. Нем-Тудо. «Нечтофантастическое» по В.В.Шульгину. *Тризуб*. 1927. Ч.12. С.20-23.
47. Нем-Тудо. «Украинскийвопрос». *Тризуб*. 1927. Ч.11. С.14-15.
48. Новиченко [Неврлий] М. Поезія О.Олеся (з нагоди 40-літнього ювілею літературної творчості). *Наші дні*. Львів, 1944. Ч.12. С.2-3.
49. Олександр Олесь: найбільший з живучих поетів України. *Нова зоря*. Львів, 1929. 10 лютого.
50. Олесь О. Голод. *Тризуб*. 1933. Ч.34. С.13.

51. Олександр Олесь. Творча спадщина і сучасність. Зб. наук. праць. Суми: Вид-во «Козацький вал», 1999. 308 с.
52. Олесь Олександр. Твори: У 2 т. / Упорядник Р.П.Радишевський. – К. Дніпро, 1990. Т.1. 959 с.; Т. 2. 683 с.
53. Олійник О.І. Початки символізму в українській драматургії (на матеріалах творчості О.Олеся та С.Черкасенка): Автореф. дис... канд. філол. наук / О.І.Олійник; Ін-т літератури ім.Т.Г.Шевченка. К., 1994. 19 с.
54. Пархомик Р.Я. По дорозі в казку українського модернізму. Запоріжжя: Дике поле, 1996. 128 с.
55. Петров Г. Де народився О.Олесь? *Прапор*. Харків, 1967. №7. С.89-93.
56. Петров Г.Т. Рідний берег поета. Статті про Олександра Олеся. Суми: МЦ «Собор», 1997. 56 с.
57. Пилипенко С. Олесь на чужині. *Вісті ВУЦВК*. Харків, 1923. Ч.12.
58. Поет з душею вогняною. Олександр Олесь у спогадах, листах і матеріалах / Упорядкування, передмова та примітки І.М.Лисенка. К.: Дніпро; Нью-Йорк-Київ-Львів: Вид-во М.П.Коць, 1999. 221 с.
59. Радишевський Р. На терезах життя. *Культура і життя*. К., 1988. 4 грудня.
60. Рильський М. Поезія О.Олеся. *Літературна газета*. К., 1957. №90 (15 листопада).
61. Рильський М. Поезія О.Олеся. *Олесь Олександр Іванович. Вибране* / Упоряд. О.Бабишкін, Б.Буряк, Ю.Мельничук. К.: Рад. письменник, 1958. 519 с.
62. Рудницький М. О.Олесь. *Від Мирного до Хвилювого*. Львів, 1936. С.318-324.
63. С-кий М. Літературні новини. В.Валентин, «Перезва». *Воля України*. Відень, 1921. № 13-14 (5 грудня). С.496-498.
64. Савченко Я. О.Олесь, «Вибрані твори». *Життя і революція*. Харків, 1925. Кн.10.

65. Сидоренко О.М. Епітет у поетичній мові Олександра Олеся (семантика і функції): Автореф. дис... канд. філол. наук / О.М.Сидоренко; Київ. ун-т ім.Тараса Шевченка. К., 1994. 18 с.
66. Сірий [Тищенко] Ю. З моїх зустрічей. О.Олесь і Г.Чупринка. *Літературно-науковий збірник*. Ганновер, 1947. Ч.2.С.78-86.
67. Таран О.С. Семантика символів природи в поезіях Олександра Олеся: Лінгвопоетичний та етнокультурний аспекти: Автореф. дис... канд. філол. наук / О.С.Таран; Харків. держ. пед. ун-т ім.Г.С.Сковороди. Харків, 2002. 20 с.
68. Тхорук Р.Л. Особливості поетики премодерністського віршу початку ХХ ст.: рання лірика Олександра Олеся: Автореф. дис... канд. філол. наук / Р.Л.Тхорук; Київ. ун-т ім.Тараса Шевченка. К., 1996. 12 с.
69. У.К. О.Олесь, «Перезва». *Комуніст*. Харків, 1924. 10 січня.
70. Филипович П. О.Олесь. *Олесь О. Вибрані твори*. К., 1925. С.1-XLVII.
71. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО). Ф.3859. Оп.1. Спр.136.
72. ЦДАВО. Ф.4465. Оп.1. Спр.649.
73. ЦДАВО. Ф.4376. Оп.1. Спр.2.
74. ЦДАВО. Ф.4376. Оп.1. Спр.3.
75. ЦДАВО. Ф.4376. Оп.1. Спр.4.
76. ЦДАВО. Ф.4376. Оп.1. Спр.5.
77. ЦДАВО. Ф.4376. Оп.1. Спр.6.
78. ЦДАВО. Ф.4376. Оп.1. Спр.11.
79. Шамрай А. Українська література. Стислий огляд / 2-ге вид. Х.: Рух, 1928. 220 с.
80. «Я ще вернусь...» Олександр Олесь і Білопільщина / В.Власенко, В.Садівничий, О.Ткаченко, В.Чубур; СумДУ. Суми: Вид-во СумДУ, 2008. 216 с.
81. Якубовський Б. Сім років. *Жовтневий збірник*. Х., 1924. С.87-103.

82. Яременко В. Вогненна журба поета. *Олесь О. Твори*. К.: Молодь, 1971. С.5-28.

83. Яременко В.В. Трагічний оптимізм: Літературний портрет Олександра Олеся. К.: Веселка, 2003. 40 с.

ДОДАТКИ

А

Посвідчення дивізійного ветеринарного лікаря 1-ї дивізії Корпусу українських січових стрільців Олександра Олеся. Київ. 4 січня 1919 р.

1

Посвідчення

Гол. кн. Ч. м. Київ. "4. Січня" 1919 р.

Назвисько *Кандиба*

Імя *Олександр*

Службове заняття *Дивізійний ветеринарний лікар*

Дата уродження *18 вересня 23 червня*

Числиться на дійсній службі в 1 д. с. с.

Дійсне до 191... р.

Командір Дивізії *аудит. [підпис]*

Осаул Дивізії *Земляк*

Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т.Шевченка НАНУ України. Ф.114. Од.зб.2318. Арк.1.

Б

Фото Олександра Олеся. Будапешт. Березень 1919 р.

Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України. Ф. 114. Од. зб. 2366. Арк. 1.

В

Титул справи (одиниці зберігання)

114
263

О. Олесь

О. Олесь

Лист до [Прокоповича]

Валентина Константиновича

8/9

про бажання
писати „на теми
харківського процесу“

Автограф

17 x 13

карк.

Лист без закінчення.

Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т.
Шевченка НАН України. Ф. 114. Од. зб. 263.

Присре Воскре,
 добрий Велеслав Консантинович!
 Вітаю Вас з святом і Гомаро Ваш
 радісного, доброго настроя.
 Прийміть мою щиру подяку за турботу
 Вашу, що постійно мені надавалася
 під час хвороби і відбудови вугли.
 Зізнаюся, було вже одомані, щоб кинути
 на фемі дах і всього ірощу, та
 долезу зростає поспішки, мене
 обрости нове, як і хто не ревує в об-
 нати з відею ввесь розуми кедкоєєєє
 совідково "уродина" ... Не розумію
 і і фот, чому, чому жадів по суді
 "хоті каміт ірелігенції". Розарівані
 (це було ексло знавчим.) всі ході і виходи,
 вигасили одні дурні, феодемі "вселя"
~~вселя~~ - когрозелі-сі думки на свої Гомі-